

RUMİ VE PALMET MOTİFLERİYLE SÜSLENEN I. ULUSAL MİMARLIK DÖNEMİ KONYA ÇEŞMELERİ

Erkan AYGÖR* - Hacer KARA**

Öz

1908-1930 yılları arasında görülen I. Ulusal Mimarlık Akımı mimaride ve süslemede, başta İstanbul olmak üzere, Anadolu’da ve Konya’da birçok yapıda etkilerini gösterir. Bu dönemde Konya’da inşa edilen I. Ulusal Mimarlık Dönemi çeşmelerinden üçü, Türk Sanatında en çok kullanılan motiflerden olan rumi ve palmet motifleriyle süslenmiştir. Üzerinde bu motiflerin mevcut olduğu üç adet çeşme aynı zamanda farklı tipolojik unsurlar sergilemektedir. Çalışmamızda Tip 2 olarak belirlenen gurubun “Şahide” ve “Anıt Çeşmeler” başlıkları altında değerlendirdiğimiz üç çeşmeden birinin yapım tarihi kesin olarak bilinirken, diğer ikisi mimari analiz yoluyla I. Ulusal Mimarlık Dönemine tarihlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Konya, Çeşme, Tipoloji, Rumi, Palmet

KONYA FOUNTAINS OF THE 1st NATIONAL ARCHITECTURAL PERIOD ORNAMENTED WITH RUMI AND PALMET MOTIFS

Abstract

The 1st National Architectural Movement seen between 1908 and 1930 manifests its influence on architecture and ornamentation, notably on a large number of structures particularly in Istanbul as well as in Anatolia and Konya. Three of the drinking fountains constructed in Konya in this period are ornamented with the motifs of rumi and palmet, used most commonly in Turkish art. The three fountains on which these motifs are present also display different elements of typology. In our study, the construction date of one of the fountains which we evaluate under the titles of “Şahi-

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye. eaygor@konya.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7288-6654

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye. hacerkara@konya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0039-7947
Makalenin Gönderilme Tarihi: 19.11.2017
Makalenin Kabul Tarihi: 29.03.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.04.2018

de” and “Monumental Fountains” in the group specified as Type 2 is known for certain, whereas the other two are dated back to the Period of the 1st National Architecture through architectural analysis.

Keywords

Konya, Drinking Fountain, Typology, Rumi, Palmet

GİRİŞ

Bu makale kapsamında I. Ulusal Mimarlık Dönemine ait üç adet çeşmenin tipolojik özellikleri belirtilerek ayrıntılı tanıtımları yapılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde, bu dönemin Konya çeşmelerinin tipolojisine ve süsleme anlayışına getirdiği yenilikler saptanmıştır.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı coğrafyasında klasik dönem süslemeleri yeni yorumlarıyla birçok yapıda tekrar kullanılmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyetle birlikte seçmecî Osmanlı estetiğinin yansıtıldığı dönem başlar¹. Jön Türk düşüncelerinden etkilenen ve Batılı etkilenmelere tepki olarak gelişen bir üslup olarak ortaya çıkan dönem I. Ulusal Mimarlık Dönemi² olarak adlandırılır. I. Ulusal Mimarlık Akımı genel olarak 1908-1930 yılları arasında sürmüştür. Amacı batı etkisindeki mimariyi yeniden özüne dönüştürmektir³. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Ulusal Mimari tarzı, milliyetçilik akımının etkisi ile Mimar Kemalettin, Mimar Vedat, Mimar Muzaffer ve Ali Talat Bey gibi mimarlar eliyle sürdürülmüştür. Bu dönem yapılarında giydirme cephe ve süsleme biçimi Türk tarihinden alınmakta; ancak yapıların iç kurgusu, plan şemaları Avrupa tiplerini yansıtmaktadır.

Semavi Eyice'ye göre yabancı sanat akımlarından kurtulmak için 19. yüzyıl sonlarında Türk Neo-Klasiği adı verilen eski Türk sanatı unsurlarının kullanılması şeklindeki üslup çeşmelerde de görülür. Bu çeşmelere örnek olarak II. Abdülhamid devri Balmumcu Meydan Çeşmesi ile Orhaniye Kışlası önündeki çeşmeleri verdikten sonra İstanbul'un çeşitli semtlerindeki çeşmelerle konuyu detaylandırmıştır⁴. Ayla Ödekan I. Ulusal Mimarlık dönemi çeşmelerini, Osmanlı çeşmelerinin en son tipi olarak adlandırır⁵ ve

¹ Seyfi Başkan, "Cumhuriyet Dönemi Sanat", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:18, Ankara 2002, s. 234.

² "Ziya Gökalp ile başlayan Türkçülük akımı, mimaride de kendini göstermiştir. Neo-klasik etkiyle Klasik Osmanlı yapılarının dekoratif mimari unsurları kullanılarak ulusal mimari yaratılmıştır. Bu dönem 19. yüzyıl eklektik davranışın bir devamı olarak, bölgesel, ulusal mimari uygulamaların biçimlenişine yer verilmiş ve Türk mimarisinin Neo-klasik dönemi başlamıştır" Metin Sözen-Mete Tapan, *50 Yıllık Türk Mimarisi*, İstanbul 1973, s. 99. "Ziya Gökalp'in öncülüğünde milliyetçilik sanat ve mimaride Türk mimarları da etkilemiş olup, eski Türk mimarisinin eserlerini örnek alarak bir Rönesans yaratmak istemişlerdir. Bunun sonucu neo-klasik bir üslup meydana gelmiştir. Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 2004, s. 555. Doğan Hasol'a göre I. Ulusal Mimarlık: "19. yüzyıl sonlarında yerleşen, 1908 yılına ilân edilen II. Meşrutiyetle birlikte gelişen milliyetçilik eğilimiyle Türk Mimarların, Klasik Osmanlı yapılarında çeşitli öğeleri ve süslemeleri yapılarına aktararak uyguladıkları mimarlık akımı: Neoklasik Türk üslubudur" Doğan Hasol, "Ulusal Mimarlık" *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 465. "Mimarlık tarihçileri tarafından sonraları (Birinci Milli Üslup), adı verilen ama kendi dönemindeki insanların (Milli Mimarî Rönesansı) dedikleri eklektik Osmanlı: canlandırmacılığı, 20. yüzyıl başlarından 1930'lara kadar egemen olmuştur. Temel fikri, Klasik Osmanlı mimarisinden alınan dekoratif unsurları yeni inşaat teknikleri ile birleştirmekti". Sibel Bozdoğan, *Modernizmin ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul 2012, s. 31.

³ Seyfi Başkan, *agm.*, s. 235.

⁴ Semavi Eyice, "Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: VIII., İstanbul 1993, s. 285.

⁵ Ayla Ödekan, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", *Semavi Eyice Armağanı: İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 286.

Klasik Osmanlı üslubunu yeniden yaşatma isteğinin bir tezahürü şeklinde tanımlar⁶.

Birçoğu hayrat olarak inşa edilen ve su mimarisinde oldukça önemli bir yere sahip olan çeşme, “bir genel su sağlama sisteminden gelen suyun kamunun kullanımına sunulduğu yapı”⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Farsça’da “göz” anlamındaki “çeşm” kelimesinden gelen çeşme, Arapçada da göz anlamına gelen “ayn” ve yine Arapça olan “sikâye” kelimeleriyle kullanılmıştır⁸. Meydanlarda, yapıların köşelerinde ya da duvar cephelerinde karşımıza çıkan Konya çeşmelerinde oldukça zengin bir tipolojiyle karşılaşılmaktadır⁹.

Konya il merkezinde yapılan tespitlere göre, kitabesinden yola çıkılarak, I. Ulusal Mimarlık dönemine tarihlenen yaklaşık 50 adet çeşme bulunmaktadır¹⁰. Bu sayı, kitabesi olmayan çeşmeler üzerinde mimari karakter analizi yapılarak daha da arttırılabilir. Çeşmeler çalışmamızda Tip 1 ve Tip 2 olarak gruplandırılmıştır. Bahsi geçen Tip 1 çeşmeleri genellikle sivri ve teğet kemerli klasik tarzda çeşmelerdir. Bunun yanında yarım daire kemerli, basık kemerli ve üç merkezli kemerli örneklerde mevcuttur¹¹. Örneklerimizin hepsi Tip 2 içinde yer alan çeşmeler olup, farklı tasarımları, rumi ve palmet motifleriyle yapılan süsmeleri bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır.

Araştırmamızda çeşmeler ilk olarak malzemeleri, plan tipleri ve süslemeleri ele alınarak tek tek tanıtılmıştır. Tarihi bilinmeyen iki çeşmeden biri bünyesinde bulunduğu okul esas alınarak, diğeri ise tipolojik açıdan karşılaştırma yapılarak tarihlendirilmiştir. Ardından değerlendirme bölümünde “Malzeme”, “Tipoloji”, “Yapı Elemanları”, “Kitabe” ve “Süsleme” başlıklarında ayrıntılı bir analize tabi tutularak kendi aralarında ya da farklı kentlerdeki aynı dönem çeşmeleriyle karşılaştırılmışlardır.

Konya çeşmeleriyle ilgili günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bunların başında Mehmet Önder’in hazırladığı ve yüze yakın çeşmenin tanıtıldığı “Konya Çeşme ve Şadırvanları”¹² adlı çalışma gelmektedir. İ. Hakkı Konyalı¹³, Yılmaz Önge¹⁴, Emine Karpuz¹⁵ bu konuda yayın yapanlar

⁶ Ayla Ödekan, “Çeşmeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:2, İstanbul 1994.

⁷ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 75.

⁸ Semavi Eyice, *agm.*, s.277.

⁹ Bu konuda bkz. Haşim Karpuz-Nuri Dülgerler, “Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı’ya Armağan*, Ankara 2006, s. 317-331.

¹⁰ Erkan Aygör vd, İl Merkezi Taşınmaz Konya Kültür Ve Tabiat Varlıkları Envanteri, Konya 2010, s. 287-428.

¹¹ Bu tip çeşmeler klasik çeşme tiplerinin özelliklerini göstermekte olup sadece kemer farklılıklarına sahiptir. Ancak konumuz dışında kaldığından tipoloji tablomuzda bu kemer çeşitliliğine yer verilmemiştir.

¹² Mehmet Önder, *Konya Çeşme ve Şadırvanları*, Konya 1955.

¹³ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964.

¹⁴ Yılmaz, Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997.

¹⁵ Emine, Karpuz, “Konya’da Bulunan Çok Cepheli Çeşme Özellikleri”, *Müze*, Sayı:11, Konya 1996, s. 27-32.

arasındadır. Bu konuda yapılmış önemli yayınlardan biri de, oldukça geniş kapsamlı bir tipoloji sunması bakımından, Haşim Karpuz ve Osman Nuri Dülgerler'in hazırladığı "Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi" isimli çalışmadır¹⁶. Ayrıca Haşim Karpuz'un Konya Kültür Envanterinde¹⁷, Konya Büyükşehir Belediyesinin hazırladığı Konya Envanterinde¹⁸, Konya Büyükşehir Belediyesi'nin yayınladığı çeşmeler kitabında¹⁹ Konya çeşmelerinin büyük bölümü tanıtılmıştır. Mehmet Mutlu ise "Konya'da Su Mimaris-i" isimli doktora tezinde²⁰ Konya çeşmelerine yer vermiştir.

ÇEŞMELERİN İNCELENMESİ

1. Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi²¹

Karatay İlçesi, Şems Mahallesi, Mazhar Babalık Sokak üzerinde, Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu'nun arka bahçe duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Bu sebeple çeşme 'Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi' olarak anılmaktadır. Bir yüzü okula, diğer yüzü sokağa bakan çift cepheli çeşme, kuzey ve güney yönde simetrik olarak tasarlanmıştır. Yapı, çalışmamızda Tip 2 olarak belirlenen gurubun içinde yer alan 'Anıt Çeşme' tipindedir. Düzgün kesme gödene taşından yapılan çeşme, her iki yönde de iki kademeli kaideye oturtulmuştur. Alt kısımda iki küçük dikdörtgen ayak üzerine at nalı formu birer kemer, bunların birleşme noktasına ise yukarıya doğru daralan kare prizma şeklinde bir anıt yerleştirilmiştir. Bir dikilitaş²² andıran dikdörtgen prizma şeklindeki anıt kısmının köşeleri pahlanmış, üzerine de adeta bir kapak görevi gören ayrı bir taş yerleştirilmiştir (Çizim:1, Fotoğraf:1). Bu kısım iki cephede rumi ve palmet motifleriyle zemin oyma tekniğinde süslenmiştir. Derinliği fazla olmayan birer nişin içine, iki şerit rumi bordürü görülmektedir. Dikey bir eksen etrafında şeridin birisinde rumi motifi "S" yaparak yukarı doğru yükselmektedir. Diğer şerit ise bir yaprak bir rumi olacak şekilde yukarı doğru diğer hattı kat ederek üstte, tepelik rumi ile nihayetlenmektedir. Bordürün tabanında da aynı formdan iki şerit çıkış yapmaktadır. (Çizim: 2, Fotoğraf: 2). Çeşmenin musluk aynaları her iki cephede de ışınal eksende yaprak motifleriyle kabaralı işlenmiştir. Çeşmenin önünde daire formu yalak kısmı bulunmaktadır.

¹⁶ Haşim Karpuz-Nuri Dülgerler, "Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi", *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri*, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan, Ankara 2006, s. 317-331.

¹⁷ Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya*, C:1, Ankara 2009.

¹⁸ Erkan Aygövd, *Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Konya 2010, s. 287-428.

¹⁹ Mehmet Akif Sarıkaya, *Konya'nın Tarihi Çeşmeleri*, Koski, Konya 2012.

²⁰ Mehmet Mutlu, *Konya'da Su Mimaris-i*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Van 2014.

²¹ Çeşmenin envanter bilgileri için bkz. Erkan Aygövd vd., *age.*, s. 337.

²² Nurcan Fırat, *1900-1930 Yılları Arasında Konya'da Türk Mimarisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 165.

Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi'nin üzerinde Arapça rakamlarla kabartılarak yazılmış 1927 tarihi görülmektedir. Bağlı bulunduğu okul Vali İzzet Bey zamanında Alman Leno Şirketi tarafından inşasına 1926 yılında başlamış ve 1927 yılında bitirilmiştir. Hem üzerindeki tarih hem de yapım ve süsleme özellikleri çeşmenin I. Ulusal Mimarlık Dönemi özellikleri taşıdığını göstermektedir. Birçok onarım geçiren²³ ve sağlam bir görüntüye sahip olan çeşmenin günümüzde lüle kısımları boş olup, suyu akmamaktadır.

2. İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi²⁴

Karatay İlçesi, Sırçalı Mescit Mahallesi, İstanbul Caddesi'nde, İsmet Paşa İlkokulu'nun güney duvarının köşesinde bulunmaktadır. Bir önceki çeşmede olduğu gibi bu çeşmede bahçe duvarına bağlı tasarlanmıştır. Çeşme ismini ilkokuldan almaktadır. Kuzey ve güney yönde simetrik olarak tasarlanan iki cephele çeşmenin bir yüzü okula, diğer yüzü sokağa bakmaktadır. Çeşmenin okula bakan cephesinde yalak kısmı toprağın altında kalmıştır. Bu kısım kot farkına bağlı olarak yaklaşık 50 cm. daha aşağıdadır²⁵. Sokak cephesindeki yalak ise günümüzde mevcut olup dikdörtgen şeklindedir (Çizim: 3). Yapı, Klasik Osmanlı çeşmelerinden farklı bir tipolojiye sahiptir. Çalışmamızda Tip 2 olarak belirlenen gurubun içinde yer alan 'Şahide Çeşme' tipindedir. Çeşmenin ayakları Gödene taşından, gövde ve üçgen alınlık kısmı ise Sille taşından yapılmıştır. Dikey dikdörtgen şeklindeki çeşme üç ana bölümden oluşmaktadır. Ana gövdesi dikey dikdörtgen, bunun iki yanında ayaklar ve en üst kısımda üçgen alınlıkla tasarım son bulur (Fotoğraf: 3). Çeşme nişinin köşeleri pahlanmış, ortasına kabara görünümlü²⁶ ayna taşı yerleştirilmiştir. Musluk aynaları üzerinde bulunan süslemelerin oldukça yıprandığı gözlenmektedir. Ancak izlerden anlaşıldığı kadarıyla burada bitkisel motifler kullanılmıştır. Çeşmenin iki yanında dikey dikdörtgen şeklinde ayaklar bulunmaktadır. Ayakların üzerinde bulunan yüzeysele nişin zemini, oyma tekniğinde yapılmış olup, bordür tek şerit halinde yukarıya doğru sıralanan motiflerden ibarettir. Rumilerin dendanlı biçimde işlendiği gözlenmektedir (Çizim:4, Fotoğraf: 4).

Çeşmenin üzerinde herhangi bir yapım ya da onarım kitabesi mevcut değildir. Ancak okulun Vali İzzet Bey zamanında Alman Leno Şirketi tarafından inşasına 1926 yılında başlanarak 1927 yılında tamamlandığı bilin-

²³ Nurcan Fırat, *agt.*, s. 165.

²⁴ Çeşmenin envanter bilgileri için bkz. Erkan Aygör vd., *age.*, s. 358.

²⁵ 1964-1985 yılları arasında yapılan kamulaştırma çalışmaları sırasında çeşmenin yerinin değiştirilmesi olabileceği Nurcan Fırat tarafından ifade edilmektedir. Nurcan Fırat, *agt.*, s. 169. Belki de bu kot farkı çeşmenin taşınması sırasında itinasız bir biçimde yerleştirilmesinden ya da sokak tarafında yolun zaman içinde yükselmesinden kaynaklanmış olabilir.

²⁶ Nurcan Fırat, *agt.*, s. 168.

mektedir²⁷. İsmet Paşa İlkokulu'nun bahçe duvarında yer almasından dolayı çeşmenin de aynı tarihte, 1927 yılında inşa edildiği söylenebilir. Ayrıca Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi'ne yapılış tarzı açısından benzerliği de yapının bu tarihlerde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir²⁸. Günümüzde çeşmenin sokağa bakan kısmı kullanılır vaziyettedir. Okula bakan tarafı ise kullanılmamaktadır.

3. Şükrü Doruk Çeşmesi²⁹

Meram İlçesi, Yorgancı Mahallesi, Eski Meram Caddesinde, Vali Konağı'nın güney batısında yer alır. Çeşme Meramdaki Şükrü Doruk Evi'nin önünde bulunduğundan bu isimle anılmaktadır. Mermerden yapılan çeşme küçük bir anıt şeklinde tasarlanmıştır. Çalışmamızda Tip 2 olarak belirlenen gurubun içinde yer alan 'Anıt Çeşme' tipindedir. Alt kısmı kare prizma şeklinde düzenlenen yapının üst kısmı dikili taş görünümlü mimari parçayla tamamlanmıştır. Dört yönde de aynı biçimde tasarlanan çeşmenin musluğu yalnızca yola bakan doğu cephede bulunmaktadır. Bu cephede dikdörtgen biçimli düz bir mermer blok şeklinde ayna taşı bulunmaktadır. Bu taşın ortasına kare şeklinde yüzeysel bir niş yapılmış, dört köşede dışarı taşırılmıştır. Karenin tam ortasına diğer iki çeşmede gördüğümüz gibi kaba- ra şeklinde bir musluk aynası yerleştirilmiştir. Genel olarak sade bir görünüm arz eden çeşmenin musluk aynası ışınal ekseninde rumi ve palmet motiflerinin dönüşümlü olarak sıralanmasından oluşan bir kompozisyonla süslenmiştir. Yapının önünde bulunan dairevi formlu yalak su kanalı ile kanalizasyona bağlanmaktadır (Çizim:5, 6, Fotoğraf: 5, 6).

Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan çeşmenin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak tipolojik açıdan değerlendirildiğinde yukarıda ele aldığımız Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi ile olan benzerliği bakımından değerlendirildiğinde çeşmenin I. Ulusal Mimarlık dönemi içinde, 20. yüzyılın başlarında yapıldığını söylemek mümkündür. Çeşme günümüzde sağlam vaziyette olup, halen kullanılmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

"Rumi ve Palmet Motifleriyle Süslenen I. Ulusal Mimarlık Dönemi Konya Çeşmeleri" adlı bu çalışma da üç adet çeşme tanıtılmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreği ve sonrasında Milliyetçi akımların ön plana çıkmasıyla "Neo-Klasik" ya da "I. Ulusal Mimarlık Akımı" olarak bilinen bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemde inşa edilen eserlerde Türk Sanatında kullanılan bi-

²⁷ Nurcan Fırat, *agt.*, s. 141.

²⁸ Nurcan Fırat, *agt.*, s. 168.

²⁹ Çeşmenin envanter bilgileri için bkz. Erkan Aygör vd., *age.*, s. 419.

çim ve motiflerin yeniden ele alınarak kullanıldığı görülmektedir. Konya çeşmelerinde de gerek tipolojide gerekse süsleme de bu dönem anlayışına uygun farklı tasarımlarla karşılaşılmaktadır.

I. Ulusal Mimarlık Dönemi çeşmelerinde iki ana form karşımıza çıkmaktadır. İlki Klasik Osmanlı tipinde olup; sivri kemerli, yalağı, saçağı, sekileri, aynalığı ile daha önce bilinen tiplerle uyumlu olarak inşa edilen ve süslenenlerdir. Ancak bu dönemde teğet, yarım daire ve üç merkezli kemerli örneklerde görülmektedir. İkinci tipte ise çeşmenin ana biçimi daha önce benzeri görülmeyen ‘şahide’, ‘anıt’ ve ‘münferit’ tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle bu tip çeşmelerin süslemelerinde rumi ve palmet motiflerinin yer aldığı görülmektedir.

Birinci tip çeşmelerin örnekleri Osmanlı coğrafyasında biliniyordu ve buna benzer uygulamalar I. Ulusal Mimarlık Döneminde de inşa edildiler. Ancak ikinci tipin kökeni ve yapısı üzerinde durmak gerekiyor. İkinci tipin alt başlığında yer alan anıt³⁰ çeşmeler kendi döneminin özgün mimari tasarımlarıdır. Anıtların en güzel örneğini İstanbul Hipodrom’da görmekteyiz (Fotoğraf 7). İstanbul’daki Dikilitaş Mısır’dan getirilmiş, tapınakların önüne dikilmiştir. Roma zafer sütunları bu taşlardan etkilenmiştir. Bu dikili taşların, Bizans ve Osmanlı’nın başkenti İstanbul’da, bir kısmı korunarak günümüze ulaşmıştır. Ancak Klasik Osmanlı mimarisinde dikili taşlara kaynaklık edebilecek yapılarla karşılaşmaz.

Batılılaşma etkileriyle birlikte özellikle 18. yüzyılda Sütunlu Çeşme tipleri³¹ ortaya çıkmaktadır. İlk örneklerinden biri İstanbul’daki Koca Mustafa Camii avlusundaki Hacı Beşir Ağa Çeşmesi’dir (M.1737) (Fotoğraf 8). İkinci tip anıt çeşmelere kaynaklık edebilecek diğer yapı türü ise nişan taşlarıdır. Nişan taşları okçuluk yarışmalarında en uzağa atılan okun bulunduğu yere dikilirdi³² (Fotoğraf 9). Bu taşlarda formları bakımından Ulusal mimarinin ikinci tip anıt çeşmelerini etkilemiş olabilirler.

³⁰ Anıt, tarihsel bir olayı, ulusun simgesi bir kişiyi, gelecek kuşaklara anımsatmak için yapılan, simge niteliğinde yapı, yontu, gömüt ya da benzeri bir yapı olarak tanımlanmaktadır. İstanbul’da anıt özelliği taşıyan dikili taşların geçmişi bilinmektedir. Dikilitaş ilk olarak Mısır firavunu III. Tutmosis tarafından MÖ 15. yüzyılda yaptırılmış ve Karnak tapınağının yedinci pilonunun güneyine dikilmiştir. Roma imparatoru II. Constantius MS. 357 yılında dikilitaş tahta bulunuşunun 20. yılı onuruna Nil Irmağı üzerinden İskenderiye şehrine getirtti. Daha sonra, MS.390 yılında imparator I. Theodosius dikilitaş gemi ile İstanbul’a getirterek Hipodrom’da şimdiki yerine dikirmiştir. F., John; A. S. Çakmak, (Çev.) Selahattin Özpala-bayıklar, *İstanbul’un Bizans Anıtları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005 s. 37. Türk tarihinde anıtlar; balballara, Orhun Anıtlarına kadar dayandırılabilir. Osman Nuri Dülgerler-Tülay Karadayı Yenice, “Türklerde Anıt Mimarisinin Örneği; Konya Atatürk Anıtı”, *S.Ü. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, C:23, Sayı:1, Konya 2008, s. 68.

³¹ Sütunlu çeşmeler, 18. yüzyılda ortaya çıkan mermer ayağın içinde su kanalı yapılmış ve önüne musluğu bağlanmış çeşme tipidir. Anonim, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Kütüphanesi*, C:1, İstanbul 2006, s. 62.

³² Osmanlı’nın Geç Döneminde karşımıza çıkan Dikilitaş veya nişantaşı olarak adlandırılan yapılardan günümüze kadar gelebilmiş olanları Nişantaşı, Teşvikiye ve Okmeydanı’ndadır. 1270/1853-54’te Teşvikiye Camii Abdülmecid tarafından yeniledikten sonra yörede yerleşme başlamıştır. Abdülmecid’in burada bir yerleşim oluşturma amacını dile getirdiği iki taşın biri Teşvikiye Caddesi’nde bugün Harbiye Karakolu olan eski Nişantaşı Karakolu yanındaki boşlukta, diğeri Teşvikiye Caddesi, Rumeli Caddesi ve Valikonağı Caddesi’nin kesiştiği kavşakta bulunmaktadır. Teşvikiye Camii’nin avlu-

Malzeme

İncelenen çeşmelerden Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi tamamen Gödene taşından yapılmıştır. İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi'nde iki farklı malzeme bir arada kullanılmıştır. Çeşmenin ayakları Gödene, gövde ve üçgen alınlık kısmı Sille taşından yapılmıştır. Şükrü Doruk Çeşmesi ise taşın bir çeşidi olan mermerden yapılmıştır. Hepsinde düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Tipoloji

Çalışmamızda ele alınan çeşmeler bulunduğu konuma göre değerlendirildiğinde, bağımlı ve bağımsız çeşmeler olarak ikiye ayrılır. Bağımlı çeşmeler iki adet olup, her ikisi de bir okulun bahçe duvarına yanlardan bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu bağlamda Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi ve İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi'nin adlarını aldıkları okulun duvarına bitişik olarak yapıldığı gözlenmektedir. Şükrü Doruk Çeşmesi ise bağımsız bir sokak çeşmesidir.

Cephe tasarımı, bahsi geçen ilkokul çeşmelerinin okulların bahçe duvarlarının ortasına gelecek şekilde inşa edildiği ve iki cepheli oldukları görülmektedir. Cephelerinin biri sokağa diğeri okulun bahçesine bakmaktadır. Bağımsız sokak çeşmesi olan Şükrü Doruk Çeşmesi ise dört cepheli olarak inşa edilmekle birlikte yalnızca doğu cephesine musluk takılmıştır.

I. Ulusal mimarlık döneminde Konya'da inşa edilen çeşmelerde zengin bir tipolojiyle karşılaşmaktadır. Ancak konumuz bu dönem yapılarında yaygın olarak kullanılan palmet ve rumi motifleriyle süslenen örneklerle sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda I. Ulusal Mimarlık Dönemi Konya çeşmelerinde iki farklı tip karşımıza çıkmaktadır (Tablo 1). Tip 1 başlığında Türk çeşme mimarisinde tarihi süreçte sıklıkla karşımıza çıkan Klasik Çeşmeler yer almaktadır. Tip 2 başlığında ise 'Şahide Çeşmeler³³', 'Anıt Çeşmeler' ve 'Münferit Çeşmeler' bulunmaktadır.

Bu dönemde inşa edilen çeşmelerden yola çıkarak oluşturduğumuz bu tipoloji doğrultusunda ele aldığımız üç örnek, Tip 2 başlığı altında bulunan 'Şahide Çeşmeler' ve 'Anıt Çeşmeler' gurubuna dâhildir. Şahide şeklindeki çeşmeler mezar şahideleriyle büyük benzerlik içindedir. Anıt çeşmeler aske-

sunda 1205 tarihli ve III. Selim'e ait olan, diğeri 1226-1811 tarihli ve II. Mahmut'a ait iki nişantaşı bulunmaktadır. 1226-1811 tarihli bir başka Nişantaşı ise Topağacı'nda Nişantaşı İhlamur yolunda bir apartmanın ön bahçesinde varlığını korumaktadır. M. Şinasi Acar, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, İstanbul 2007, s. 32.

³³ Konya çeşmeleri üzerine tipoloji çalışması: hazırlayan Haşim Karpuz'a göre ele aldığımız çeşmeler "Şahide Şeklinde Çeşmeler" grubunda yer almaktadır. Tanımı ise "mezar taşına benzeyen, küçük boyutlu anıt niteliğinde çeşmelerdir" şeklindedir. Haşim Karpuz-Nuri Dülgerler, *agm.*, s. 322. Araştırmacılar ikinci tipteki çeşmeler üzerinde fazla durmamışlardır. Farklı tanımlarla anıt şeklinde, dikilitaş, prizmatik dikdörtgen, çift yüzü, sütunlu gibi isimlendirmelere gitmişlerdir. Semavi Eyice, *agmd.*, s. 277-287; Ayla, Ödekan, *agm.*, s. 286.

ri başarılar neticesinde dikilen abidelerden büyük ölçüde etkilenmişlerdir³⁴. Özellikle 'Anıt Çeşmeler'in çeşme tipolojisine bu dönemin getirdiği bir yenilik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Münferit çeşmeler ise formları bakımından özgün tasarımlar olup bir grup oluşturacak sayıyı ihtiva etmezler (Tablo 2).

Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi, at nalı formu gövdesi ve onun üzerine yerleştirilen kare prizma şeklindeki bir anıt kısmından müteşekkil, formu itibarıyla dikkat çeken bir 'Anıt Çeşme'dir. Aynı şekilde Şükrü Doruk Çeşmesi de Tip 2 olarak belirlenen gurubun içinde yer alan, alt kısmı kare prizma şeklinde düzenlenip, üzeri dikilitaş görünümlü mimari parçayla tamamlanan bir 'Anıt Çeşme' örneğidir. İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi ise Tip 2 olarak belirlenen gurubun içinde bulunan 'Şahide Çeşme' tipindedir. Çeşmenin dikey dikdörtgen şeklindeki gövdesi Konya'daki pek çok mezar taşında görüldüğü üzere üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır³⁵.

Yapı Elemanları

İncelenen çeşmelerin, su yalakları, at nalı kemer ve musluk aynalarının dışında, çok ayrıntılı yapı elemanları bulundurmayan sade yapılar oldukları gözlenmektedir. Çeşmelerin tamamında su yalağı bulunmaktadır. Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi'nin her iki cephesi önündeki daire biçimli yalaklar sağlam vaziyettedir. İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi'nin iki yönünde de yalak bulunmakla birlikte, kuzey cephesinin önündeki yalak toprağa gömülü vaziyettedir. Güney cephesinin önündeki yalak ise kare biçimli olup sağlam vaziyettedir. Şükrü Doruk Çeşmesi'nin daire biçimli yalağı ise musluğun bulunduğu doğu cephe yönündedir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi'nin gövdesi her iki cephede de iki küçük dikdörtgen ayak üzerine at nalı formu birer kemer yerleştirilmek suretiyle oluşturulmuştur. Diğer çeşmelerde kemer kullanımı söz konusu değildir.

Çalışmamızda yer alan her üç çeşmenin de musluk aynaları mevcuttur. Bu musluk aynaları kabara görünümünde olup, bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Kitabe

İncelenen çeşmelerden yalnızca Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi'nin kitabesi mevcuttur. Çeşmesi'nin güney cephesinin üst kısmında, anıt olarak değerlendirdiğimiz kısmın tepe noktasına yakın bir yerde Arapça rakamlarla zemin oyma tekniğinde 1927 tarihi yazılmıştır. Kitabenin

³⁴ 20. yüzyılın başlarında yapılan İstanbul Hürriyet Abide Anıtı, İstanbul Fatih Hava Şehitleri Anıtları vb. yapılarda görülmektedir.

³⁵ Kara, Hacer-Danışık, Şerife, *Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Konya 2005, s. 108-109.

üzerinde herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Diğer çeşmelerin kitabeleri bulunmamaktadır.

Süsleme

Türk sanatının hemen her döneminde gerek mimari eserlerde gerekse el sanatlarında sevilerek kullanılan motiflerin başında rumi ve palmet motifleri gelmektedir. Palmet ve rumiler kullanım zenginliği bakımından mimari süslemenin en önemli kolunu oluşturmuştur. Palmet motiflerinin erken örnekleri M.Ö. I. binde Akdeniz çevresinde oluşan diğer kültür çevrelerinde de yaygınlaşmış³⁶ ve MÖ. VII. yüzyıldan itibaren de bu çevrede sevilerek kullanılmıştır. Klasik Yunan sanatı ile ardından gelen Helenistik dönemde de Mısır Sanatından alınma bu bitkisel formların öncü örneklerine rastlanmaktadır³⁷.

“Rumi, yay şeklindeki bir çizgiye “S” şeklinde ikinci bir çizgi ile birleştirdikten sonra tabanına da bir sap eklenmesiyle meydana gelen bir motiftir”³⁸. Rumi sözlüklerde Anadolu anlamında geçmektedir. Ancak kelimenin isimlendirilmesi ve anlamı hakkında farklı görüşler yer almaktadır³⁹. Motifin kökeni⁴⁰ hususunda da bitkisel ya da zoomorfik olduğu yönünde farklı görüşler bulunmaktadır. Orta Asya kaynaklı görenler, bu motifin hayvanların⁴¹ kanat, bacak ve bedenlerinin stilize edilmiş şekillerinden oluşan çok yaygın bir Türk süsleme motifi olduğunu söylemektedirler. Buna göre Kafkasya’daki Kuban’da bulunan bronz standart M.Ö. 500 üzerindeki süslemeler en eski rumi biçimini andırmaktadır⁴². Ayrıca rumi motifiyle ilgili olarak

³⁶ Cevat Başaran, “Anadolu Roma Çağı: Lotus-Palmet Örgesinde Tıp Gelişimi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: 28, Ankara 1989, s. 53-72.

³⁷ Hamza Gündoğdu, “İkonografik Açından Türk Sanatında Rûmî ve Palmetler”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Ankara 1993, s. 199-201.

³⁸ Zekeriya Şimşir, *Konya’daki Selçuklu Mimarisinde Rûmî Motifi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2002, s. 12.

³⁹ Celal Esad Arseven’de rûmî motifi *Selçukî* olarak isimlendirilir. Celal Esad Arseven, “Rûmî”, *Sanat Ansiklopedisi*, C:4, s. 1714-1715. Semra Ögel ve Yıldız Demiriz aynı görüşü paylaşarak rûmî motifinin tek başına kullanılmaması gerektiğini belirterek; *rûmî*, *palmet*, *lotus* üçlü kullanımın daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. Semra Ögel, *Anadolu Selçuklu Taş Tezini*, Ankara 1966, s. 75-78; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme 1 Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul, 1979, s. 27. Rahmi Hüseyin Ünal ise iki adet rûmî motifinin birleşmesi sonucu palmet ortaya çıktığı için rûmî teriminin yarım *palmet* olarak tanımlanmasını önermiştir Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taş Kapılar*, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir 1982, s. 97-98. N.K. Kızıoğlu ise rûmîyi, Pazırık örneklerini esas alarak Çağatay Türkçesindeki anlamına göre “özek/alem” terimiyle adlandırmıştır. N.K. Kızıoğlu, “Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler”, *Türksoy Yayınları*, Ankara 1995, s. 132-133. Remzi Durantepe’lik rûmî motifinin esasında “nevrüz çiçeği” olduğunu belirtmektedir Remzi Duran, “Türk Süsleme Sanatlarının Ortak Motifi Nevruz Çiçeği”, *Türk Dünyası: İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, İzmir 1998, s. 125-171.

⁴⁰ Rumi’nin kökeni hakkında iki farklı görüş vardır. İki Bitkisel kökendir. Bu tezin savunucusu E. Kühnle’ne göre rumi; fasulye, nohut, bezelye gibi yapıların üsluplaştırılmasından meydana gelmiştir. Hatice Aksu, “Rumi Motifinin İlk Öncüleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C:4, s. 188. İkinci ise Hayvansal kökendir. Bu görüşü ilk savunan JosevStrgowski’dir. Ona göre rumi motifi, hayvan figürlerinin ayak, baş, kuyruk ve kanatlarının üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkmıştır Zekeriya Şimşir, *agt.*, s. 18.

⁴¹ Selçuk Mülayım, “Rûmî Motifinin Zoomorfik Kökeni Hakkında”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1999, s. 177.

⁴² Zekeriya Şimşir, “Rumi Motifi”, *Konya Ansiklopedisi*, Cilt:7, Konya, 2014, s.232.

diğer delillerden biri IX. ve X. yüzyıllarda Uygur Türkleri 'ne ait, Bezeklik freskinde görülen rumi, kanatlı ejderha tasviridir⁴³. Özellikle XI. yüzyıl Selçuklu döneminden başlayarak kullanımı artarak devam eden bir motiftir⁴⁴. Rumi motiflerinin sade, çift, üç kanat, rumi içinde rumi, süslü, kıvrımlı gibi birçok çeşitleri vardır⁴⁵.

Palmet, bir sapa karşılıklı olarak tertip edilmiş, uçları kıvrık uzunca yapraklardan ibaret bezeme ögesi olup el pençesine benzemektedir. Cephe- den duran palmet, yaprağın palmiye şeklinde bölümlenmesinden oluşmak- tadır⁴⁶. Latince'de beş rakamının karşılığı olan "Palma" (Fransızcada Pal- me), palmiye ağacının ele benzemesi dolayısıyla hem bu ağaca hem de beş rakamına isim olarak verilmiştir. Rahmi Hüseyin Ünal ve Alev Çakmakoğlu palmet motifinin iki ruminin birleşmesiyle meydana geldiğini belirtmekte- dirler⁴⁷. M.Ö. VI. ve V. yüzyıllara tarihlenen I. Pazırık Kurganında ortaya çıkarılan bir at koşum parçasında palmet görülür⁴⁸. Palmet konusunda tipolo- ji yapan Selçuk Mülayım, makalesinde en basitten en zora doğru palmet motiflerinin gelişim çizgisini ortaya koymuştur⁴⁹.

Yüzyıllar boyunca kullanılan bu motifler 20. yüzyılın ilk çeyreğinde I. Ulusal Mimarlık dönemi yapılarında farklı bir anlayışla yeniden tasarlanarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönemde Konya'da inşa edilen üç adet çeşmede rumi ve palmet motiflerinin biraz farklı biçimlerde işlenerek tekrar ettirildiği görülmektedir. Ancak motiflerin ince bir işçilikle ele alındığı söy- lenemez. Bu iki motif süslemede birbirlerinden bağımsız olarak kullanıla- bildiği gibi zaman zaman ikili gruplar halinde (rumi-palmet) bir arada kullanılabilmektedir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi'nde ruminin değişik var- yasyonlarının yer aldığı süsleme bulunmaktadır. Bordürde karşılıklı simet- rik iki farklı rumi formunun ortasında beş yapraklı biçime yer verilmiştir. Tepelik rumileri ise tabanda ve en üstte işlenmiştir. Çeşmenin musluk ayna- larında bulunan bitkisel motifleri ise adeta kenger yapraklarını hatırlatmak-

⁴³ İnci Birol – Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, İstanbul 1991, s. 179.

⁴⁴ Selçuk Mülayım, *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul 1999, s. 168-169.

⁴⁵ Azade Akar – Cahide Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul 1978, s. 18.

⁴⁶ Celal Esad Arseven, "Palmet", *Sanat Ansiklopedisi*, C: IV, 1994, s. 1587. Palmetin diğer tanımlarında; "Bir sapın iki tarafında simetrik olarak sıralanmış uzunca yapraklardan oluşan bitkisel bezeme ögesidir" Sözen, Metin-Tanyeli, Uğur., *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 184. Zekeriya Şimşir palmeti "Düşey eksenin iki tarafın- da simetrik olarak yer alan yaprakların tabanda sapa bağlandığı; yaprakların üst kısmında tepe yaprağının yerleştirildiği, üsluplaştırılmış bitkisel süsleme ögesidir" şeklinde tanımlamaktadır Zekeriya Şimşir, *agt.*, s. 25.

⁴⁷ Rahmi Hüseyin Ünal, *age.*, s. 97. Çakmakoğlu, A., "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendi- rilmesi hakkında bir Deneme", *Belleten*, Sayı:230, Ankara, 1997, s. 37-38. Semra Ögel'e göre palmet motif, Sasani sanatında stilize edilmiş olup, Selçuklu sanatında tam şeklini almıştır. Semra Ögel, *age.*, s.77-78.

⁴⁸ Nejat Diyarbakirli, *Hun Sanatı*, İstanbul 1972, s. 81.

⁴⁹ Selçuk Mülayım, "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi", *Anatolia*, Sayı: 20 (1976-1977) AÜDTCE Eski Ön Asya- Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1984, s. 141-159.

tadır. İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi'nin iki yanındaki dikey dikdörtgen ayaklar üzerinde dendanlı Rumilerle yapılan tek şerit rumiler şeklinde işlenmiş birer bordür bulunmaktadır. Burada da üç farklı rumi formu ile karşılaşılmaktadır. Çeşmenin musluk aynalarında ise oldukça bozulmuş olmakla birlikte bitkisel motifler izlenebilmektedir. Şükrü Doruk Çeşmesi'nin ise musluk aynası rumi ve palmet motiflerinin birlikte kullanıldığı bir süslemeye sahiptir. Çeşmede bunun dışında bir süslemeye yer verilmemiştir.

Konya'daki I. Ulusal Mimarlık Dönemi çeşmelerinin benzerlerini Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da ve farklı şehirlerde görmek mümkündür. Tip 1 içerisindeki klasik çeşmelere örnek olarak İstanbul'da 1911 tarihli Ayasofya Üçyüzlü Çeşme ve 1914 tarihli Kısıklı Çeşmesi verilebilir (Tablo 1). Konya'da ise Tip 1 formunda yaklaşık 50 adet çeşme vardır. Birkaç örnek vermek gerekirse; Gemalmaz Çeşmesi⁵⁰, Güldan Dede Çeşmesi⁵¹, Hotakzade Çeşmeleri⁵² klasik formu en iyi yansıtan Tip 1'in temsilcileridir (Tablo 1).

Aziye Camii şadırvanı çeşmeleri⁵³ 1340-1342/(1921-22/1923-24) tarihlerinde I. Ulusal Mimarlık Döneminde inşa edilmiş olup, düz cepheli yapıya bağımlı çeşmeler şeklindedir. Çeşmeler başlıklarında palmet ve lotus motiflerine yer verilen tekli ve ikili sütunlarla altı bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler Bursa kemerli nişler şeklinde düzenlenmiş ve her birinin ortasına musluk aynası yerleştirilmiştir. Musluk aynalarında da palmet motifleri görülmektedir. Bu yapının süslemeleri konumuz kapsamında Tip 2'nin içinde yer alan çeşmelerin süslemeleriyle benzerlik göstermektedir (Fotoğraf: 10, 11).

İstanbul'da Yıldız Hamidiye Çeşmesi (1906)⁵⁴, Erenköy İstasyon Çeşmesi (1921)⁵⁵, Nazım Bey Çeşmesi (1922-1923)⁵⁶, Mahmud Bey Çeşmesi (1922-1923)⁵⁷, İstinye İskele Çeşmesi (1908) rumi ve palmet motifleri görülmektedir (Tablo:1). Daha erken tarihli Mustafa Paşa Çeşmesi'nin (1728-1729) rumileri ve I. Ulusal Mimarlık Dönemi İstanbul İstinye İskele Çeşmesi (1908-1909), rumilerinin kompozisyonu Konya İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi'ne benzerliği açısından dikkat çekici örneklerdir (Fotoğraf: 12, 13).

İzmir Urla'da ikinci tip anıt çeşmeler içinde yer alan Çarşı Çeşmesi'nin (1922) musluk aynasının üzerine rumi ve palmet motifleri işlenmiştir.

⁵⁰ Erkan, Aygör vd., Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, Konya 2010, s. 338.

⁵¹ Erkan, Aygör vd., age., s. 340.

⁵² Erkan, Aygör vd., age., s. 350.

⁵³ Aziziye Camii'nin minarelerine ve beden duvarlarına bitişik olarak yapılan bu çeşmeler aynı zamanda yapının şadırvanı olarak kullanıldığı için kataloğa dâhil edilmeyip, kıyaslama için kullanılmıştır. Şadırvanlar grubu içerisinde yer alan yapı, ileride başka bir yayında daha detaylı incelenmesi düşünülmektedir.

⁵⁴ Anonim, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, Cilt:III, İstanbul, s. 207.

⁵⁵ Anonim, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, Cilt:I, İstanbul, s. 96.

⁵⁶ Anonim, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, Cilt:II, İstanbul, s. 272.

⁵⁷ Anonim, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, Cilt:II, İstanbul, s. 222.

Murat Karademir'in çalışmasında Tip 1 içerisinde yer alan Edirne'de Askeri Hastane Çeşmesi (1915) ve Hacı Adil Bey Çeşmesi'nde (1904) rumili bordürler, rumili kıvrım dallar ve ayna taşında rumiler yer almaktadır⁵⁸.

Konya'da I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde yalnızca çeşmeler değil Ziraat Abidesi (1915-1917), Gazi Lisesi (Konya Erkek Öğretmen Okulu 1917) gibi bazı yapıların rumi ve palmet motifleriyle süslendiği görülmektedir⁵⁹ (Fotoğraf: 14-15). Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi'nde rumilerin arasında yer alan beş yapraklı motifin benzerlerini Selçuklu eseri olan İnce Minareli Medrese de (Çizim: 7) ve Beylikler dönemi eseri olan Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin kapılarındaki palmetlerde görmek mümkündür (Fotoğraf: 16-18). Böylece Anadolu'da Türk-İslam mimarisinde kendine has karakteriyle görülmeye başlanan rumi ve palmet motifleri I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapılarında farklı formlarıyla kullanılmaya devam etmiştir. Bunun en güzel örnekleri Konya'da görülmektedir.

I. Ulusal Mimarlık Dönemi Konya çeşmelerinde klasik dönem çeşmelerinin bir kısım özellikleri devam etmekle birlikte, ele aldığımız çeşmelerde olduğu gibi tamamen farklı tipolojik ve süsleme unsurları bulunan çeşmelerinde inşa edildiği görülmektedir. Bu çalışmayla; I. Ulusal Mimarlık döneminde klasik motiflerin ön plana çıkarıldığını vurgulamak adına rumi ve palmet motifleriyle süslenen Konya çeşmeleri incelenmiş, aynı zamanda bu motiflerle süslenen örneklerin tipolojik olarak ta farklılık arz ettiği ortaya konulmuştur.

⁵⁸ Murat Karademir, *Edirne Çeşmeleri*, Edirne 2008, s. 224-261.

⁵⁹ Remzi Duran vd., "Konya'da Geç Dönem Osmanlı Yapıları", *Yeni İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı IX*, Aralık 2006, Konya 2006, s. 242-246.

BİBLİYOGRAFYA

- Acar, M. Şinasi, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, İstanbul 2007.
- Akar, Azade –Keskiner, Cahide, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul 1978.
- Aksu, Hatice, "Rumi Motifinin İlk Öncüleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C:4, 2002, s. 182-192.
- Anonim, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, C:I-II-III, İstanbul 2006.
- Arseven, Celal Esad, "Çeşme", *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1956, s. 495-501.
- — —, "Palmet", *Sanat Ansiklopedisi*, C: IV, 1994, s. 1587.
- — —, "Rûmî", *Sanat Ansiklopedisi*, C:4, 1973, s. 1714-1715.
- Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul 2004.
- Aygör, Erkan, "Küresel İklim Değişiklikleri Ve Tarihi Konya Çeşmeleri", *Uluslararası Küresel İklim Değişiklikleri Ve Çevresel Etkileri Konferans Kitabı*, 18-20 Ekim 2007, Konya 2007.
- Aygör, Erkan vd., *Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Konya 2010.
- Aytöre, Ayhan, "Türklerde Su Mimarisi", *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliğler*, Ankara 1962, s. 45-49.
- Başaran, Cevat, "Anadolu Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesinde Tip Gelişimi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı 28, Ankara 1989, s. 53-72.
- Başkan, Seyfi, "Cumhuriyet Dönemi Sanat", *Türkler Ansiklopedisi*, C:18, Ankara 2002, s. 233-352.
- Birol İnci –Derman, Çiçek, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, İstanbul 1991.
- Bozdoğan, Sibel, *Modernizmin Ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul 2012.
- Demiriz, Yıldız, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I. Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul 1979.
- Diyarbakirli, Nejat, *Hun Sanatı*, İstanbul 1972.
- Duran, Remzi, "Türk Süsleme Sanatlarının Ortak Motifi Nevruz Çiçeği", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı:2, İzmir 1998, s. 125-171.
- Duran, Remzi-Apa, Gülay-Bozkurt, Tolga-Çetinaslan, Mustafa, "Konya'da Geç Dönem Osmanlı Yapıları", *Yeni İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı IX*, Konya 2006, s. 235-263.
- Dülgerler O. Nuri-Yenice Karadayı Tülay, "Türklerde Anıt Mimarisinin Örneği; Konya Atatürk Anıtı", *Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C:23, Sayı:1, Konya 2008, s. 67-78.
- Eyice, Semavi, "Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C:8, İstanbul 1993, s.277-287.
- Fırat, Nurcan, *1900-1930 Yılları Arasında Konya'da Türk Mimarisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.
- Gündoğdu, Hamza, "İkonografik Açından Türk Sanatında Rumi ve Palmetler", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Ankara 1993, s. 199-201.
- Hasol, Doğan, "Ulusal Mimarlık", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1998.

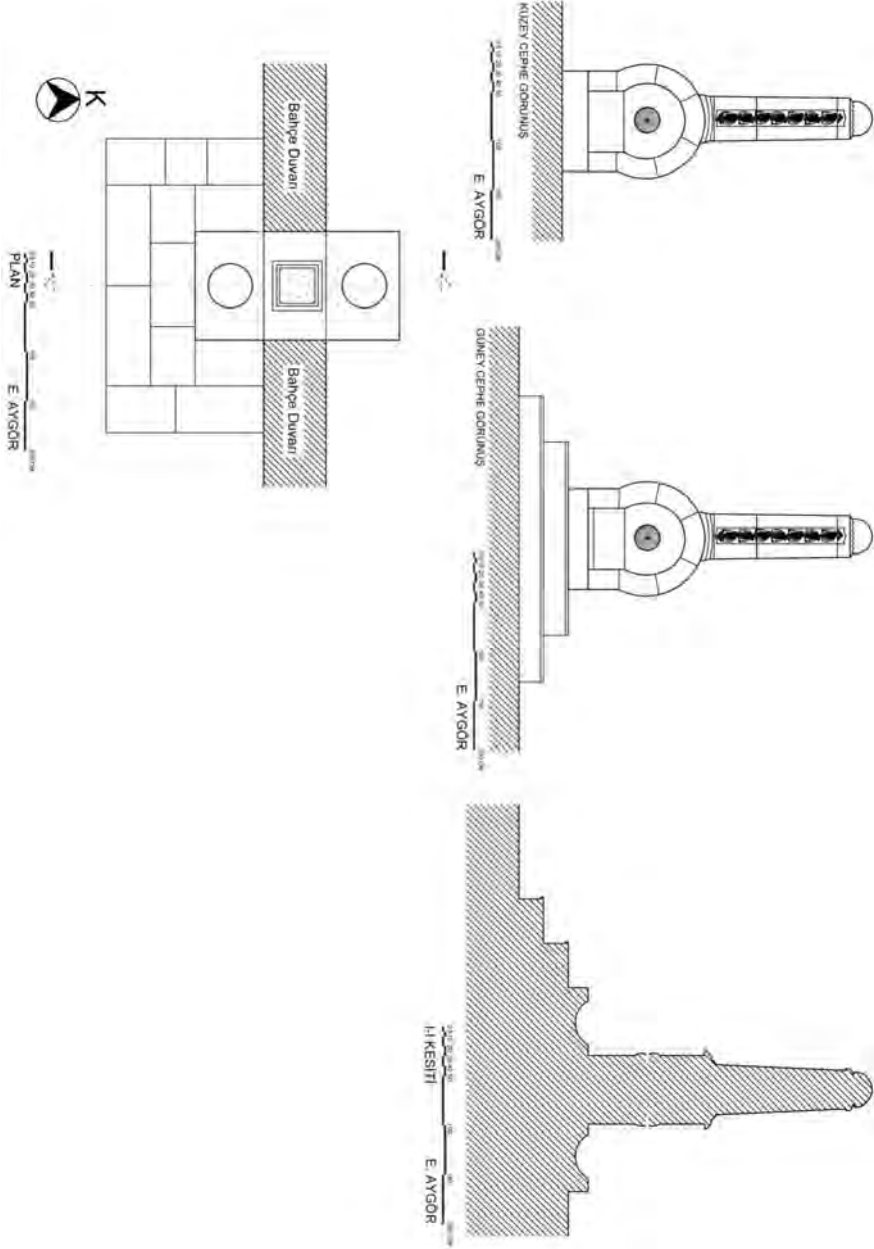

- John, Ferily-Çakmak, S. Ahmet, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, İstanbul 2005.
- Kara, Hacer-Danışık, Şerife, *Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Konya 2005.
- Karademir, Murat, *Edirne Çeşmeleri*, Edirne 2008.
- Karakuş, Rahmi, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, C: I-II-III, İstanbul 2006.
- Karpuz, Emine, "Konya'da Bulunan Çok Cepheli Çeşme Özellikleri", *Müze*, Sayı:11, Konya 1996, s. 27-32.
- Karpuz, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya*, C:I, Ankara 2009.
- Karpuz, Haşim-Dülgerler, Nuri, "Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi", *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri*, Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan, Ankara 2006, s. 317-331.
- Kırzioğlu, Neriman Görgünay, "Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler", Ankara 1995, s. 132-133.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri Ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964.
- Mülayim, Selçuk, "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi", *Anatolya*, Sayı 20 (1976-1977) Ankara 1984, s. 141-159.
- , "Rumi Motifinin Zoomorfik Kökeni Hakkında", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1999.
- , *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul 1999.
- Ödekan, Ayla, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", *Semavi Eyiçe Armağanı İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992.
- , "Çeşmeler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:2, İstanbul 1994.
- Ögel, Semra, *Anadolu Selçuklu Taş Tezyinatı*, Ankara 1966.
- Önder, Mehmet, *Konya Çeşme ve Şadırvanları*, Konya 1955.
- Önge, Yılmaz, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997.
- Sarıkaya, Mehmet Akif, *Konya'nın Tarihi Çeşmeleri*, Koski, Konya 2012.
- Sözen, Metin-Tanyeli, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2011.
- Sözen, Metin-Tapan, Mete, *50 Yıllık Türk Mimarisi*, İstanbul 1973.
- Şimşir, Zekeriya, *Konya'daki Selçuklu Mimarisinde Rumi Motifi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2002.
- Zekeriya Şimşir, "Rumi Motifi", *Konya Ansiklopedisi*, Cilt:7, Konya, 2014, s.231-234.
- Tanışık, İ. Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul 1943.
- Ünal, Rahmi Hüseyin, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç Kapılar*, İzmir 1982.

EKLER

ÇİZİMLER

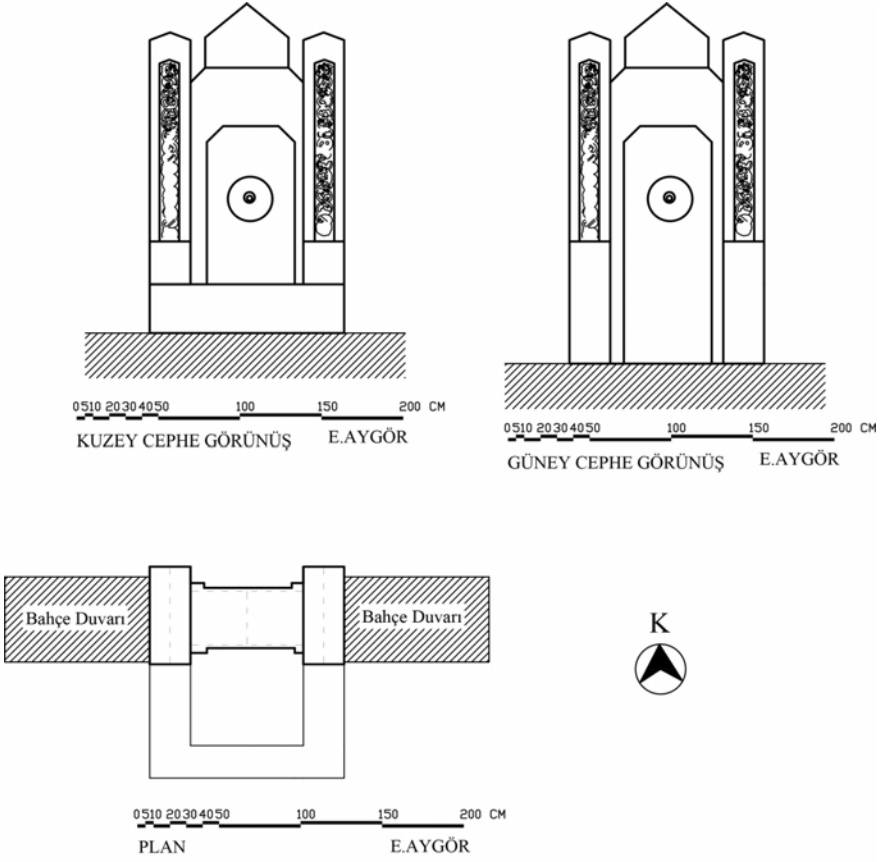
Çizim 1: Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi Plan, Kesit ve Görünüşler

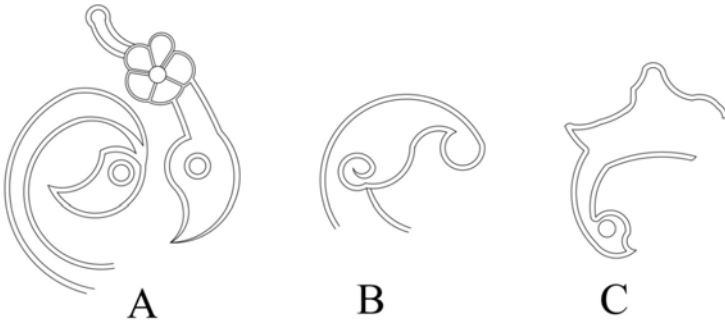
DETAY

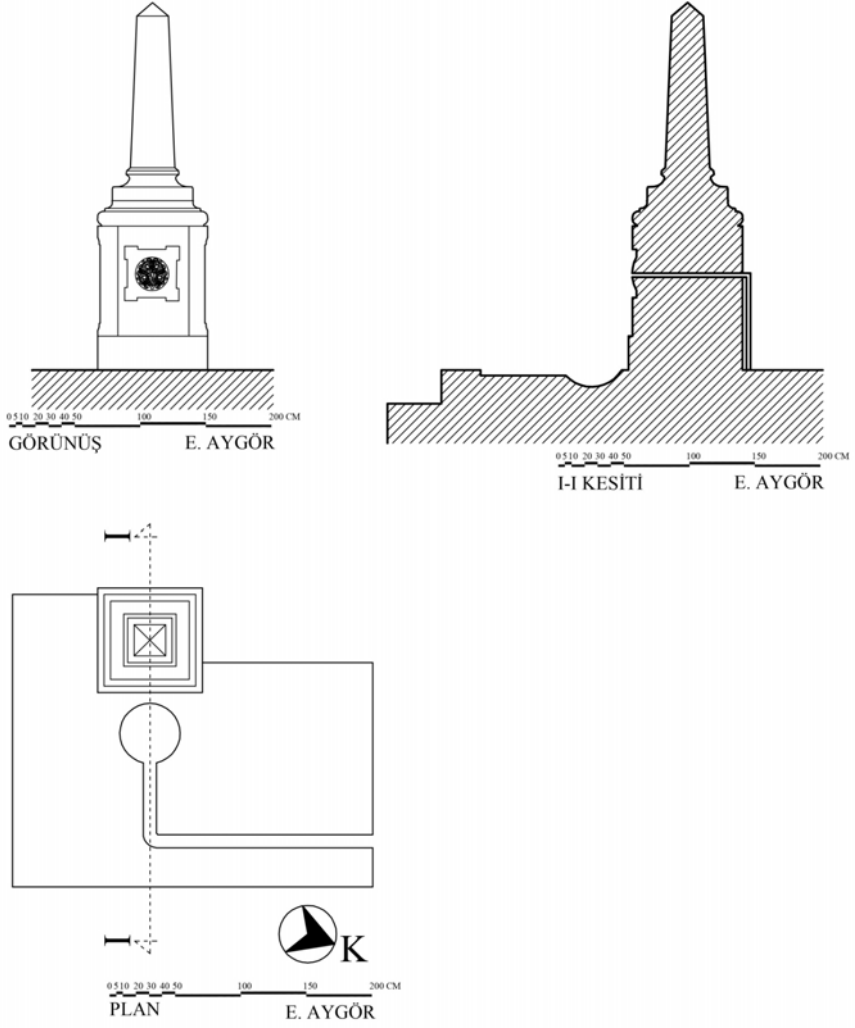
Çizim 2: Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi Süsleme Detayları

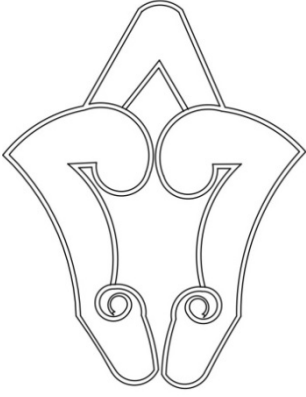
Çizim 3: İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi Plan ve Görünüşler

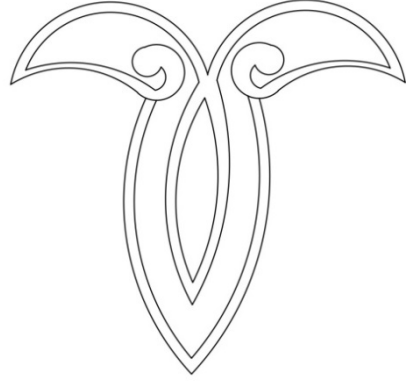
Çizim 4: İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi Rumi Motifleri

Çizim 5: Şükrü Doruk Çeşmesi Plan, Kesit ve Görünüşler

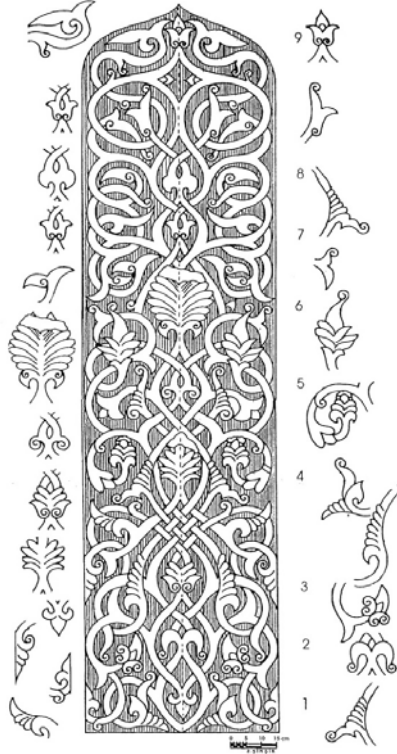

Musluk Aynası Palmet Detay

Musluk Aynası Rumi Detay

Çizim 6: Şükrü Doruk Çeşmesi Palmet ve Rumi Detayları

Çizim 7: İnce Minareli Medrese Rumi Süsleme Detayları (Zekeriya Şimşir)

TİP 1		TİP 2	
1.Klasik Çeşmeler	1.Şahide Çeşmeler	2.Anıt Çeşmeler	3.Münferit Çeşmeler
 1.1.İstanbul Ayasofya Üç Yüzlü Çeşme 1911 (O. Aslanapa s.338)	 1.1.İstanbul Yıldız Ha- midiye Çeşmesi 1906(mustafacanbaz.com)	 2.1.Gümüşhane Dalbatan Çeşmesi 1929	 3.1.İstanbul Erenköy İstasyon Çeşmesi 1921
 1.2.Konya Gemalmaz Çeşmesi 1924 (E. Aygör vd. s.338)	 1.2.Konya Ferit Paşa Çeşmesi 1901 (E. Aygör vd. s.330)	 2.2.İzmir Urla Çeşme 1922	 3.2.Konya, Serficeli Şirin Hanım Çeşmesi 1931(E. Aygör vd. s. 407)
 1.3.Konya Güldan Dede Çeşmesi 1921- 1923 (E. Aygör vd. s.340)	 1.3.Konya Zafer Çeşmesi 1923-1927 (E. Aygör vd. s.428)	 2.3.Konya Şükrü Doruk Çeşmesi 20. Yüzyıl İlk Çeyreği	

1.4. Konya Hotakzade Çeşmesi 1917 (E. Aygör vd. s.350)	1.4. Konya İsmet Paşa İlkolulu Çeşmesi 1927	2.4. Konya Gazi Mustafa Kemal İlkolu Çeş. 1927	
---	--	---	--

Tablo 1: Ulusal Mimarlık Dönemi Çeşme Tipolojisi

Mezar Taşları	Anıtlar
Adana Palmetli Mezar Taşı	İstanbul Şişli Abideyi Hürriyet Anıtı (Mimar Muzaffer) 1909-1911 (emlakansiklopedisi.com)
Adana Palmet ve Rumili Mezar Taşı	İstanbul Fatih Hava Şehitleri Anıtı (Mimar Vedat Tek) 1914-1916 (www.milta.com.tr)

Konya Musalla Mezarlığı Palmet ve Rumi bordürlü mezar taşı
(H.Kara-Ş. Danişık)

Konya Alavardı Şehitler Anıtı 1925
(H.Karpuz, C.I, s.830)

Tablo 2: Mezar Taşları ve Anıtlar

Fotoğraf 1: Gazi Mustafa Kemal İlkokulu

Fotoğraf 2: Gazi Mustafa Kemal İlkokulu

Çeşmesi Genel Görünüş Çeşmesi Süsleme Detay

Fotoğraf 3: İsmet Paşa İlkokulu

Fotoğraf 4: İsmet Paşa İlkokulu
Çeşmesi Genel Görünüş Çeşmesi Süsleme Detay

Fotoğraf 5: Şükrü Doruk Fotoğraf

6: Şükrü Doruk Çeşmesi
Çeşmesi Genel Görünüş Süsleme Detay

Fotoğraf 7: İstanbul Sultan Ahmet Meydanı
Dikili Taş (www.dunyabulteni.net)

Fotoğraf 8: Hacı Beşir Ağa Çeşmesi

II. Mahmut Nişan Taşı
(www.istanbulium.net) (Caner Cangül)

III. Selim Nişan Taşı
(www.istanbulium.net) (Caner Cangül)

*Abdülmecit Nişan Taşı
(www.istanbulium.net)
(Caner Cangül)*

*Bilal Ağa Nişan Taşı
(www.istanbulium.net)
(Caner Cangül)*

Fotoğraf 9: İstanbul Nişantaşı Örnekleri

Fotoğraf 10: Aziziye Cami Şadırvan Çeşmeleri

Fotoğraf 11: Aziziye Cami Şadırvan Çeşmeleri Süsleme Detayı

Fotoğraf 12: Mustafa Ağa Çeşmesi

Fotoğraf 13: İstanbul İstinye İskele Çeşmesi

Rumi ve Palmet Motifleri Rumi Bordürler ve Palmet Motifleri

Fotoğraf 14: Ziraat Anıtı Rumi ve Palmet Motifleri (A. Aslan)

Fotoğraf 15: Konya Gazi Lisesi Çini Palmet Fotoğraf 16: Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Rumi Bordürü (K.Küçükköroğlu) Kapı Palmetleri

Fotoğraf 17: Beyşehir Eşrefoğlu Cami

Fotoğraf 18: Beyşehir Eşrefoğlu Cami

Taç Kapı Rumi ve Palmet Motifleri Taç Kapı Palmet Motifleri